

GLUHI MOŽ NA MEJI

Andrej Hieng

Andrej Hieng (rojen 1925. v Ljubljani) se je v slovenskih literarnih revijah začel oglašati leta 1950 in takoj zbudil pozornost bravcev in kritike. Leta 1954 je izdal (skupaj z L. Kovačičem in F. Bohancem) zbirko novel, tej sta ji sledili 1957 in 1961 še dve novelistični zbirki, *Usodni rob* in *Plana*, 1966. pa je izdal obsežen roman *Gozd in pečina*, za katerega je prejel nagrado Prešernovega sklada. V Beogradu je izšel izbor njegovih novel, *Samoće*, pri Matici srbski pa prevod njegovega romana pod naslovom *Timonova kći*. Oba prevoda sta prinesla Hiengu nedeljeno priznanje, da je eden najboljših sodobnih pisateljev v Jugoslaviji. Doživel je tudi nenavadno velik odziv pri bravcih. Izbor iz njegovih novel je izšel tudi v češčini.

Posebno poglavje v Hiengovi literarni dejavnosti so njegove radijske in televizijske igre: za prvo, *Corteso*vo vrnitev, je prejel na natečaju RTV Ljubljana (1967, objavljena je bila tudi v naši reviji) prvo nagrado; prvo nagrado za isti tekst je prejel tudi na *Tednu jugoslovanske radijske igre* letos v Ohridu, hkrati pa tudi nagrado žirije. Prav tako kot na ljubljanskem je bila *Corteso*va vrnitev tudi na sporedu beograjskega radia (skupni jugoslovanski program), v Nemčiji sta jo dajali dve postaji, frankfurtska in bremenska, v programu pa jo ima tudi belgijski radio. Za svojo drugo igro, *Burleska o Grku*, je prejel Hieng drugo nagrado na natečaju beograjske televizije (ob nepodeljeni prvi nagradi). Tretjo igro iz cikla *Tri igre o Špancih* pa je pisatelj napisal za ljubljansko televizijo. Objavljamo jo v pričujoči številki. Vse tri igre bodo izšle v posebni knjigi pri mariborski založbi Obzorja.

Goya

Isidro
AnaManuel
PedroAgent A
Agent B

Malo pred svitanjem, a vendarle je še noč; popotnikom bridka: hudo-urnik buči po soteski, nad katero je obešena krčma; nekaterih mezarjev tema ni zaustavila in kličejo se po imenih in s psovkami,

glasovi se jim spakljivo razblinjajo nad globelmi, ali pa se odbijajo od pečevja, pomešani s peketanjem tovornih živali. Togotno — otožen koštrun prizniva čarovnice; kje so?

Krčma je v Pirenejih, na francoski strani.

Soba: nemara največja v gostišču; rada bi bila gosposka in za gospodo. Čez vozlasto preprogo je šlo že veliko oznojenih nog. Nad umivalnikom visi zrcalo z okvirom iz školjk, srebrna luskina. Tapete se luščijo.

Nočna sapa ziblje plamene sveč, ki pa jih mi ne vidimo; razkrivajo nam, kaj je v sobi. Nered. Takšno zmedo znajo ustvariti samo razvajeni in togotni ljudje. Solni, papirji, knjige, odprti kovčki, potovalne košare, križem kražem, kot bi tod še ravnokar pihal jezen veter.

In za neredom so odprta vrata na mostovž, zunaj je noč s klicanjem mezgarjev, z zvonkljanjem kopit in z mučno tožbo koštruna, ki so se mu skrile čarovnice.

V naši bližini nekdo nadušljivo sope.

Pomaknemo se proti vratom. Na mostovžu vidimo slugo Isidra, zraven njega pa gostilniško deklo Ano. Na ograji mostovža stoji laterna; podobno, čeravno večjo, poznamo s slike o eksekuciji dne 3. maja leta 1808; to pot nam osvetljuje prijazno, nič kaj strašno početje: Isidro šari po dekli.

ISIDRO: Gumbek ... In še en gumbek ... Vrvce. Skrivaš in razkazuješ!

Dolinica ... Senčica ... O! O! Kakšno je šele spodaj — v tvoji so-teski! ... Prav dobro vem, zakaj tistile fantje dirjajo mimo s svojimi mezgi in konji, takole sredi noči: — pred skušnjavo bežijo. Pred tabo! Mehka, irhovnata kožica!

ANA: Tak zapri že svoj mlin! Molči, lepo te prosim!

ISIDRO: Zaradi starega? Gluh je ko gora! Dokler ti ne gleda na ustnice, mu lahko opsuješ vse do prababice in še vnuke povrhu. (Zakliče)

Hej, baraba aragonska, kaj pa počenjaš? — Vidiš ... Ampak, ti, jarčka moja topla! ... Tvoja je bila napravljena nalašč za mojo roko ...

ANA: Figo je bila napravljena! Deni parklje proč, sem rekla! — Kaj počne?

ISIDRO: Stenice lovi.

ANA: V naši krčmi ni nobenih stenice!

ISIDRO: So, ali pa jih ni ... Deset let sem njegov sluga in povem ti, da je celo v najbolj imenitnih palačah postelje pregledoval. »Stenice!« So ga bržčas žrle, ko je bil še otrok.

ANA: Kakšen tilnik ima!

ISIDRO: Bik!

Isti trenutek zaslišimo tik za nami močni in togotni Goyev glas.

GOYEV GLAS: Isidro!

ISIDRO (*enako glasno*): V rit me piši, jazbec stari! — naj malo čaka, kar naj čaka!

ANA: Koliko jih ima ...?

ISIDRO: Devetinsedemdeset jih je bil; vseeno se ga pazi. Gluh je res, oči pa ima ko lisica in ne odneha, če vidi kakšno okroglo reč iz belega mesa.

GOYEV GLAS: Isidro!

ISIDRO: Čakaj, stari! Kdor čaka, ta dočaka. — Kako si topla, kako dišiš! Kakor maslena štručka ...

ANA: Kaj pa je on?

Isidro napravi z desnico nekaj širokih potez.

ISIDRO: Slikar. Slika pač. Kralje. Kneze. Toreadorje. Kurbe. Navadne kurbe. Dvorne kurbe. Princese. Norce. Pse. Kar mu pride pred nos in kar mu plačajo. — S to mazarijo je naklepal toliko denarja, da bi lahko vašo hribovsko beračijo za malico kupil.

GOYEV GLAS: Isidro! (*Potlej mrmraje*) Čakaj, le čakaj mrha!

Nova slika: ob razmetani postelji kleči Goya. V desni ima svečnik, z levico privzdiguje rob žimnice. Od same vneme je potisnil jezik med ustnice. Sopiha. V sliko pade Isidrova senca, pridejo njegove noge.

GOYA: Po smrt te bomo poslali, tebe! ... Jaz pa kar sam! ... Nobene ne najdem, ampak, poglej, tule me je ujedlo, in tule, in tule. A vidiš?

Goya je razprl srajco, kaže domnevne ugrize. Isidro se obrne vstran.

ISIDRO: Stari grehi te grizejo in pokvarjena kri, ne stenice ...

GOYA: Kaj praviš? Kaj si rekel? Ti si misliš: stari je gluhi in ga lahko zmerjam po mili volji ... Jaz slišim z očmi bolje kot ti s svojimi umazanimi ušesi! No, poglej, prosim!

Isidro napravi nekaj naglih kretenj, ki oponašajo hranjenje.

GOYA: A tako, gospod? A tako, državljani Isidro? Da sem se prenažrl? Izpuščaji od hrane, kajne? In živ se bom pokopal v lastnem vampu ...? Kako si drzneš? Kaj pa sem, prosim, sploh pojedel, a?

Eno majhno in prav pusto telečjo kračico. Ti pa takole! ... Te bo že še hudič zajahal, le počakaj, in j a z ti ga bom priklical na vrat! Kako si le drzneš? (*Nenadoma familiarno*) Koga imaš zunaj, na mostovžu?

ISIDRO: Deklo.

GOYA (*mu prebere z ustnic, vpraša*): Dobra ...?

ISIDRO: Drevešček.

Goyev obraz vzcvete, tiho hahljanje ga stresa, oči se mu svetijo.

GOYA: Si jo že ...?

Isidro odkima.

GOYA: Neroda! Mlado meso se na hitrem ognju peče! ... O ti štor mančanski! ... Pomagaj mi vstati! Oh ... oh ...

Isidro prime gospodarja pod pazduho in ga jame vleči kvišku. Nazadnje se jima res posreči, da postavita stokilogramsko gmoto na noge. Isidro gode sam pri sebi.

ISIDRO: Tebe bo pet hudičev držalo, ko te bojo v krop namakali, tako si težak!

GOYA: Kaj govoriš? Spet me zmerjaš, saj vem ... Naj ti bo! Se ti bom že maščeval! — Postavi svečnik tjale, na mizo. In poglej, prosim, kakšen svinjak imava! A smo cigani, ali kaj ...? A smo komedijanti? ... Molči! Red, dragi moj! Ti si najbolj nemaren sluga, kar sem jih kdaj imel? — Daj, pokliči punco, naj ti pomaga pospraviti! — si bomo ogledali ta čudež ...

Isidro s kretnjami pojasnjuje, da je pozno in da bi bil čas leči. Hkrati obrne glavo in zakriči proti mostovžu —

ISIDRO: Zgini, Ana! Počakaj me v kamri!

Nova slika: Ana na mostovžu, pozorna in nasmehljana; nič ne kaže, da bi bila pri volji ubogati.

In spet Goya. Veliki obraz mu zaripne. S pestjo zamahne pred slugovim obrazom in kriči —

GOYA: Lump! Kdo pa sem jaz? ... Meni so vojvodinje o polnoči kleče stregle, zdaj pa naj premišlujem, kdaj bo nekakšna kmečka,

oštarijska dekla s teboj na otep slame počenila, namesto da bi oba počedila tole razbojniško jamo! Za njeno spanje naj se brigam! ... Krasno, res! Krasna revolucija! (*Nato s starčevskim patosom*) Jaz sem — in prosim, da si to zapomniš — jaz sem eksce-lenca don Francisco de Goya y Lucientes, dvorni slikar njegovega veličanstva španskega kralja!

ISIDRO (*vstran, da mu Goya ne vidi ustnic*): Drek si! Kralja se bojiš in bežiš pred njim. Vseh se bojiš.

Goyev obraz. Suče glavo, da bi prestregel slugove besede. Nič. A jeza mu pravzaprav usiha.

Ana oprezuje na mostovžu, ob luči rumene laterne, pred gosto hribovsko nočjo, po kateri strašijo prestrašeni klici tovornikov in corpniško blejanje kostruna — nespečnega.

Zgane se, stopi proti vratom, v sobo, mi z njo. Goya. — Ves. — Potlej obraz v detajlu. Mastna koža. Oči v sencah. Ta pogled predre vsakršno oviro; je tudi pogled babjaka, ki živi v veri, da so med nogami preklana bitja neizbežno, poglavitno zlo tega sveta. Ženska je bela.

GOYA: Prva lastovka v pomladi mojih zimskih let! Ave, ave Venus imperatrix! — Pridi, lisička!

Debeli starec napravi reverenco.

GOYA: Karmanjolo, državljanka ...? Bi zaplesali?

Zastopica okrog dekleta, ki povzame njegove korake. Kratek, spakljiv prizorček. Goya obstane.

GOYA: Jaz sem res en osel! Saj vi imate vendar že spet in v vsej slavi kralja. Vi ste pozabili na revolucijo ... A si ti Španka, ali si Francozinja?

ANA: Tu smo zmerom oboje.

GOYA: Kako, si rekla? Gluh sem, veš. Ženska me je osrečila z gluhoti. — Kako si rekla? Oboje ...? Pametno! — Naših plesov pa nič ne znaš, kaj? — Naj ti on pokaže! Pokaži ji malo, Isidro!

Isidro je dotlej mirno stal ob strani. Pavliha je, toda španske sorte, dostojanstven. Goyev ukaz prestreže s pogledom izpod čela.

ISIDRO: Takole, gospod ...?

Postavi se v pozituro. Dva, trije obrati. V sleherni kretnji je upor.

GOYA (*med smehom*): Poglej, kako mu ležim v želodcu...!

ANA: Pospravila bi...

GOYA: Pospravita, otroka moja! Meni pa dovolita, da si malo podkurim staro kri. — Če se boš sklanjala, punčka, se sklanjaj globoko, da se mi bojo tvoje obline vtisnile v dušo. Cin! Cin!

Goya stopi k mizi, frcne v čašo, potlej si počasi natoči vina. Čez rob kozarca opazuje dekle.

ISIDRO: Zdajle ti je v mislih za srajco segel...

ANA: Nisem žgečkljiva! Naj le!

ISIDRO: Boš videla, kaj je cent stare pohote; to je teža, dekle!

ANA: Kakšne čipke! Kakšni manšeti!

Ana šari med Goyevo prtljago, pregleduje perilo, zlaga ga v kovčke in prek stolov; giblje se v krogih, Isidro vstric z njo; ob plapolanju sveč je to nekakšen ples, ki se na stenah ponavlja s poskakujočimi sencami.

ANA: Bogat, praviš...?

ISIDRO: Bogat in hudoben in muhast in zdajle tudi nesrečen.

ANA: Zaradi kralja? Bežita na Francosko? A ga preganjajo?

ISIDRO: Gospoda se gre na poseben način mance. Saj veš, kako pravijo... »Beži, da te ne ujamem!«

Goyeva senca pokrije sliko. Gre mimo nas. Starec se odziblje do postelje in se zavalj nanjo: čašo nosi sabo. Kakor velik, rejen maček spremlja s pogledom vsako dekletovo kretnjo.

ISIDRO: »Vrana vrani...«

GOYA: Regljata, jaz pa vaju nič ne slišim...

ISIDRO: In te tudi čisto nič ne briga!

GOYA: Psuješ, obračaš se vstran...

ISIDRO: Slišal si travo rasti, mislil si, da si pametnejši od vseh, no, nazadnje so ti dali popotno malho in so ti rekli — »Kar izvolite, ekscelenca!« — Ekscelenca!...

GOYA: Vaju dveh ne slišim, ampak čisto dobro slišim koštruna, kako veka tam zunaj. Kajne, da imate koštruna pri hiši? — Vse se potresa na tebi... in kako že znaš streljati z očmi, punca! ...Sssssek! Sssssek! O!

ISIDRO: Če boš zijala vanj, te bo popadel.

ANA: Nič mi ne bo ukradel.

ISIDRO: Mu boš sama dala ...?

ANA: Tudi zate bo še kakšna mrvica ostala ...

Te primitivne, šaljivo zamišljene rime podčrtavajo njuno ritmično gibanje.

GOYA: Kamorkoli sem kdaj v življenju šel, povsod sem naletel na to žival, kot bi bila en kos moje usode.

ISIDRO: Sorodniki se brž spoznajo ...

GOYA: Črna noč in črno blejanje, črne babe in črni farji ...

ISIDRO: Takole mu gre na otročje, že precej časa blebeta, tveze ...

ANA: Poglej, nosnice viha! ...

ISIDRO: Zmerom, kadar mu izpod kikle zapiha ...

GOYA: Mogoče vidva ne vesta, kar jaz vem: kadar se ponoči oglasijo koštruni, coprnice nimajo obstanka in nobena vrata jih ne zadržijo. Fiiiiju! Gremo! Hitro! Jaz sem veliko tega naslikal. Videl sem coprnice na gmajni in coprnice na dvoru, na skalici in na zlatem stolčku, v postelji in na kahli. — Kako pa je kaj s tabo, punči, boš kmalu letela? In ime ti je ... Celestina ...

Ana, ki drži v rokah Goyevo, s čipkami obrobljeno spalno srajco, se spakljivo prikloni.

ANA: Ana!

GOYA (*ji razbere z ustnic*): Ana! ... Oh! Oh! To je materinsko ime ...

ISIDRO: Saj ti samo hudičevo mater poznaš, coprnik!

GOYA: Ampak, vseeno boš letela! ... Videl sem, kako si prejle poblisnila tamle v temi. Osvetli jo malo, Isidro!

Isidro se namrdne, vseeno pa pograbi svečnik, napoti se okoli Ane in jo od vseh strani osvetli.

ISIDRO: Zdajle te slači ...

ANA: Naj se le pase, starec ...

ISIDRO: Jaz sem bil prvi na tem pašniku!

Ana. Ringaraja plamenčkov na belem mesu.

Goya. Satir. Satir, ki mimo pohote pozna tudi kar precej bridkosti. Isidro in Ana. — Precej dolgo.

ISIDRO: Bo dovolj?

GOYA: Kakšno bitjece se nama je ulovilo v past, moj bog, kakšna redka živalca!

Isidrov burkasti obraz v hipu otrdi: fant se sproži, naglo stopi do Goye, nagne se nadenj, čisto k obrazu, sikne—

ISIDRO: Ne dam!

Goya ne razume ali pa igra osuplost. Stegne roko in odloži kozarec na stolič zraven postelje. Vzdigne obrvi, češ — kaj bi rad?

ISIDRO: To je moje!

GOYA (*blago prede besede*): Pojdi, dragi Isidro, prijatelj stari, in pusti naju sama, kot je v navadi.

ISIDRO: Ne dam je!

GOYA: Saj vendar veš — po toliko letih — da si vzamem, kar mi je všeč!

ISIDRO (*pokaže s prsti*): Do zdaj so bile tri, gospod; — nobene več!

Goya se smeje in pomežikuje; razumel je.

GOYA: Praviš, da sem ti odjedel tri...? Mislil sem, da jih je bilo vsaj deset...

ISIDRO (*zloguje, da bi ga starec razumel*): No-be-ne več. No-be-ne več!

GOYA: Kako?

Starec in fant se gledata. Ne da bi vedeli kdaj in kako, smo iz burke stopili v igro sovraštva.

Ženska je spokojna. Stopi k ogledalu, popravlja si lase in opazuje.

Nenadoma se poteze na Goyevem obrazu uskočijo. S kratko, togotno kretnjo pahne Isidra od sebe. Fant se opoteče po sobi. Goya se skobali s postelje. Sope, a vendar mu glas v besu raste.

GOYA: Niti besede več! Hlapec si in ukazal sem ti, ti pa boš na ukaz ubogal! Cucek! Z menoj se primerjaš! ... Ti! ... Si zračunal, kajne, da sva na tujem in da smeš vse, kar ti pride na misel...? Misliš si, češ, nagnali so ga z dvora, sveti oficij mu je za petami, v nemilost je čofnil, na tleh je, no, zdaj si bomo služabniki obenj čevlje brisali... Poglej jo, figo! A jo vidiš? Takole! Ne, o ne, dragi moj, ne boste me stlačili v vrečo... Ne bo me še konec, pa če se boš hudiču ali pa bogu zarotil. Zapomni si: kar jaz popadem, držim! Jasno? Z mano bi se primerjal! ... Vse imaš od mene, in zdaj bi imel rad tisto, kar hočem jaz! ... Nikoli! In če ti lastno krščeno ženo povaljam, boš molčal! Ker sem več kot ti! Neskončno in še enkrat neskončno več! Amen!

*Dolg odmev Goyevega kričanja.
Ana v zrcalu opazuje prizor.
Isidrova roka se sproži k pasu, kjer tiči nož.
Goya, malce nagnjen, kakor rokoborec pred spopadom.
Isidrov obrat*

GOYA: Tako? ...

ISIDRO: Tako!

GOYA: Z nožem? (*Po kratkem premisleku*) Ni prvič, da stojim pred nožem, fant ...

ISIDRO: Jaz sem Španec ...

GOYA: Pa ...?

ISIDRO: Nihče mi ne bo žene v besedo jemal!

GOYA: »Žena!« — »Španec!« (*Nenadoma se zasmije*) »Španec!« »Španec!« moj bog! ...

Goyev smeh traja precej časa.

Tišina.

Potlej se zgodi nekaj prav čudnega. — Ana, ki je še vedno obrnjena proti ogledalu; roke ima sklenjene na tilniku; napol se zasuče; pozorno, toda neznansko mirno reče —

ANA: Ampak, Isidro, za božjo voljo, saj to je vendar starček, nebogljen starček! ... Kaj ne vidiš?

In zdaj vidimo z njenimi očmi: — kot bi vsa luč od strani padala na Goyo. Gube so globlje, lica mlahava, koža uvela, veke zatekle. Patetično razkriljene roke drhtijo. Noge očitno le stežka držijo trup. Zares: — starček.

ANA: Ne vidiš ...?

Isidro vidi. Nož potisne nazaj za pas.

ISIDRO: Vidim ... — Če mu nisem pred desetimi leti v čreva pogledal, mu tudi zdaj ni treba; če sem se deset let ko senca za njim vlekel, se bom pač tudi še naprej; če sem dozda brce prenašal, jih to pot ne kaže vračati ... — In zares je starček.

Isidro gre mimo Goye. Svečnik, ki ga je ves čas držal v rokah, postavi na mizo. Popravi blazino na postelji. Natoči čašo vina. Pokaže z roko —

ISIDRO: Tale bo zadnja nocoj, gospod. Dosti je bilo.

Isidrov obraz prav od blizu. Ibersko čudaštvo: — sočutje, sovraštvo, posmeh. Stopi naprej. Z zaupnostjo, ki je v starih civilizacijah kaj pogosta med služabniki in gospodarji, se dotakne njegove rame in mu pomežikne —

ISIDRO: S pametjo, gospod! ...

Odide. Goya sam v prostoru, v isti, zdaj že malce smešni drži. Nobena beseda ni predrta njegove gluhote, a vse je razumel. Počasi se obrne in odtava k mizi. V ozadju, pri zrcalu, Ana.

GOYA: Lahko greš. Pojdi rajši, punčka!

Ana odkima,

Goya jo samo za trenutek obleti s pogledom, potem se zastrmi predse, v mizo. Sivi lasje, ki se še zmerom kodrajo, so mu zdrsnili na čelo. Mrmra —

GOYA: »Španec! ... Espagna gloriosa! ...« Kakšna burka! Joj! Kakšna živalska nadutost jaha te ljudi! ... Zdrava pamet je sramota za Španca! — Premislek je bojazljivost! — Delo je nesreča! — Kdor si govno izpod riti odkida, je bedak, kajti »mi smo vendar ponosni, mi smo najbolj ponosni ljudje na svetu!« Strehe se jim vdirajo na glavo, oni drgnejo oklepe. Otroci so zeleni, ker nimajo mleka, — hidalgo kupi konja namesto krave. Vlačijo se po svojih črnih sobah in se ogledujejo v počenih zrcalih, da bi v krastavi šobi, ki se jim kaže, ugledali prednika; prednik je nekoč Indijance klal! ... Suša zdelava zemljo, Španci se bičajo za procesijo... Gradove zidajo in z nezabeljenim bobom se hranijo... Veličastno!... Cerkev do nebes — za cerkvijo berači na gnoju... Sveče in črne cape, monštrance in stradež, lenoba, lenoba, velike besede, huda kri iz togo... in komaj kri poteče, se sesiri... jeza se vrne v korito — ugasne v sanjariji...

Med tem gostim, hitro zmrmranim samogovorom, smo se povsem približali Goyevemu obrazu. Nič drugega ni v sliki. Odmaknemo se. — Ana je prišla do njega.

GOYA: Rekel sem ti, da pojdi! Star sem, saj vendar vidiš, tisto poprej je bila komedija. In tudi denarja nimam. Nimam! Moji sovražniki si izmišljajo, kako sem bogat! Še skop sem! Kdor težko dobi, težko da ...

Ozre se. Sreča se z Aninim nasmehom. Iz posebne, starčevske zadrege pograbi kozarec. Ko ga nese k ustom, se mu roka trese. Gode —

GOYA: Kakšno vino točite, hudiča? Gnile doge je treba izmenjati! Žveplo ne opravi vsega.

Tedaj ga Ana prime pod pazduho in ga zasuče proti postelji. Njeno ravnanje je materinsko, nemara ravnanje dobre hčere. Goya začudeno strmi vanjo, a jo uboga. Zlekne se na ležišče. Dekle mu sname šolne, nato sede zraven njega na rob postelje.

Goyeva velika, mačja glava na blazini. Strašno je začuden.

GOYA: Kaj počneš...?! Čemu to?

Ana vzame njegove roke in mu jih sklene v držo za molitev ali počivanje.

GOYA: Ali naj molim »angela varuha?« — V otroka bi me rada precoprala?

Anin obraz, od katerega prihaja mir, dobrotna šegavost, umevanje; prikima.

GOYA: Ne vem, punca, kdo si in čemu počneš, kar pač počneš, ampak eno vem: da mi je bolje, kot mi je bilo... Lezem v tvojo prijaznost... zgubljam se... vračam se, tako rekoč — v mamó... (*se zasmeje*) Če bi šlo po starem, bi tule ti ležala z razkrečenimi nogami in vzdihovala k materi božji, naj bi bilo še kdaj tako, kot je bilo pravkar... In zdaj sem ti za otročička! Oh, oh!... Smešno! Kakšna ženska pa si? Mar res ne boš letela...?

ANA: Bom.

GOYA: Ne slišim te. Z ustnic berem. Rekla si »bom«, kajne?

ANA: Z vami ne.

GOYA: Z mano ne...? Z mano se boš šla »mame«...?

Dekle prikima. Trenutek tišine.

GOYA: In najbolj čudno je to, da mi je kar po volji, sladko. Ko mi takole dišiš pod nos — po kruhu dišiš in po mleku — ko zaprem oči, vidim veliko napol pozabljenih stvari čisto natanko... Celo iz otroških let... Rumeno žagovino in rumene oči črnega bika, srebrne kamne in na njih kri, vešče, ki so žebile molitve nad mojimi prvimi boleznimi... mlaj z vencem, po katerega plezam.

Strah. Vidim nočno nebo skoz travne bilke. Duham grenko prst...
(*nekam brez zveze*)... v žalostni španski deželi...

Goya obmolkne. Ana se mu s konci prstov dotakne sencà in čela.

GOYA: Ker sem se veliko bal, veš, sem bil ko nalašč za pretep in za grabežljivost. Dosti sem nagraabil.

ANA: Denarja...?

GOYA (*razume, potrdi*): Pssst! To se ne pove!...

ANA: Oblek...?

GOYA Tudi oblek.

ANA: In žensk?

GOYA (*v smehu*): Žensk!... Oh, žensk!... Tega plevela ni nikoli manj-kalo. — Ampak, tudi strahu je bilo zmeraj dosti. Pred ljudmi nosiš nos ko bandero, doma ti grejo tiho mravlje po hrbtenici. — Zbegan si. — Nič, kar imaš, ne ostane pri tebi. Boš že še videla... A se veliko dedcev podi za tabo?

ANA (*pokaže tudi s prsti*): Sedem.

GOYA: Sedem naenkrat?

ANA: Smrdljivci...

Goya sune z glavo pokonci. Srdito —

GOYA: Kako si rekla? »Smrdljivci?« Kaj pa misliš?!... Ženske smrdijo, draga moja, ne moški, ženske so kužne in trosijo nesrečo naokrog!
Ž e n s k e, da boš vedela!

Ana se smehlja. Spet dene prst na usta, kot bi mu velevala, naj se umiri in naj bo tiho. Goya se nasmehne.

GOYA: Dobro, dobro, že dobro... Ti dišiš. Saj nič ne rečem. — Starci smo sitni. — Neznansko sem utrujen. Spati vseeno ne bi mogel. Daj, spet mi položi roko na čelo. Tako, ja, tako... Dobro, da si ostala...

Mirovanje.

Potlej se splete čuden pomenek. Vsak govori svojo, kakor v sanjah.

ANA: Počivajte!

GOYA: Sedem dedcev... Sedem je preveč!

ANA: Mislite na kaj mirnega!

GOYA: Ko boš izbirala, se ogibaj bedarije ko hudič križa!

ANA: Recimo, da imate hišo in veliko zemlje; polje z žitom...

GOYA: Ker sem neumnost skusil, sem jo tudi narisal in vpraskal z iglo v ploščo!

ANA: ...veliko hlapcev. Ležite v senci...

GOYA: Iz neumnosti je vse, kar je strašnega na svetu.

ANA: ...pod hrastom, na mahu...

GOYA: Neumnost ima neverjetno mnogo obrazov in vsi so... fej te bodi!

ANA: Mah je malo vlažen, ampak topel...

GOYA: Neumnost iz strahu. Disparate de miedo...

Bežno — komaj toliko, da jo dojamemo — se nam pojavi Goyeva bakropisna podoba DISPARATE DE MIEDO.

Izgine v Aninem licu.

GOYA: Pokakani vojaki!...

ANA: Poleti pri nas ljudje radi pijejo tolkovec. Zacvrči na jeziku...

Bliskovito: — bakrorez DISPARATE MATRIMONIAL.

(Dvoglava pošast na otomani)

GOYA: Tako je in nič drugače.

ANA: Ležali bi in pili tolkovec. Nič vam ne bi bilo treba delati...

Spet povsem kratko: bakrorez DISPARATE DE BESTIA.

(Pobesnel slon navaljuje na ljudi, vidimo moža z Mojzesovima tablama, drugega z zvonci.)

ANA: Mirni bi bili ko otrok. Enkrat se človek mora ustaviti. Povedala vam bom, kaj mi je moja mama zmerom pela...

Medtem ko se zelo hitro izmenjavajo podobe Goyevega obraza — zaprte oči ima — in bakrorezi iz DISPARATESOV, poslušamo Anino pesmico.

DISPARATE GENERAL.

Goyev obraz v profilu: nemirne ustnice.

DISPARATE PUNCTUAL.

Goyev obraz z vrha: levja maska.

DISPARATE VOLANTE.

Drugi profil.

DISPARANTE CLARO.

Goyev obraz od spodaj: čvrsta brada melje.

DISPARATE CONOCIDO.

ANIN GLAS (*ves čas med slikami — devet stihov na devet podob*)

Kdor je v letih, gluhi, bolan,
naj ne gre od doma stran.
V hiši naj lepo sedi,
greje stare si kosti.
Je pomlad minila,
k njemu se ne bo vrnila,
krokarja ne prepodila.
Kdor je v letih, gluhi, bolan,
naj ne gre od doma stran...

Goya odpre oči. Zdi se nam, kot bi se vrnil od daleč. In tudi Ana se je, pravzaprav, vrnila od daleč. Njun čudni pomenek na dveh tirih se je razblinil. Kričanje mezarjev nam slika pirenejske soteske, koštruna pa ni več.

GOYA: Kaj si govorila?

ANA: Nič... kar tako...

GOYA: Pesmico, kajne...? Čutil sem ritem tvoje sape; tega sem se naučil; če ti en čut crkne, drugi od njega deduje.

ANA: Pesmico.

Kratek premislek, nato —

ANA: Zakaj greste?

Vprašanje je prišlo nenadejano, toda Ana ga je izrekla počasi in razločno, da bi jo Goya razumel.

GOYA: Zakaj grem po svetu...? Resnico iščem, ljubica. — No, tako je nanoslo, da moram.

ANA: Povejte!

GOYA: Čemu bi ti pravil?... In vendar... konec koncev nikomur laže kot tebi, ti baba, otrok moj, polulanka, ki si se mi za mamo vstulila... Za mano, tako ti bom povedal, je velikanski kup gnoja. Do včeraj sem se kot petelin sprehajal po tem kupu, zdaj ne morem več. Kakor bi mi namesto kljuna zrasel občutljiv nos. Ne gre več, Španija! Dvor. Vojvodinje. Ovaduhi. Tiholazniki. Bogomoljke... Če vidim blazino z grbom, se mi vzdigne želodec. V Salamanci opice

učijo otroke. Na rdečem žametu moraš kri otipati. Bel konj je edina čista stvar, ki jo utegneš videti na Španskem. Ne ločim več, kdaj govorijo papagaji, kdaj ljudje. Iz kadilnic smrdi po prhljih cunjah. Mogoče tudi jaz zaudarjam, dolgo sem bil v močvirju, ampak rad bi prišel še malo na nekakšen veter, mislim si, da je vendarle kje veter, podoben brezovi metli...

Pod okni: ropotanje voza, ustavljanje, čutiti je tudi svetlobo nihajočih svetilk. Nerazločni glasovi.

ANA: Nekdo je prišel...

Goya, ki ni slišal ne voza ne Ane, nadaljuje —

GOYA: Kadar človeku zob do kraja zgrije, je treba tisto smrdečijo izruvat iz ust. Moram iti... Včasih so rekli »starost-modrost«. Tudi so rekli, da ob sivih laseh vzameš za dobro, kar ti pač ponudijo, da kar povprek odpuščaš, da je pred smrtjo vse pocukrano, kakor v otroških letih. Oslarija! Otroci in starci največ svinjarij zapazijo in največ strahov jim sedi za vratom!

ANA: A bo tam kaj drugače?

Drugi voz je prispel pred krčmo. Znova klici, znova zaplešejo po stropu odsevi svetilk.

GOYA: Kako si rekla?

ANA (razločno): Bo tam — (napravi kretnjo, kot bi kazala v notranjost Francije) — bo tam čisto drugače...?

Vprašanje ni posmehljivo; pomika se po globokih in temnih hodnikih Goyevega pogleda; nazadnje so nekje na dnu oči odpro vrata: — usuje se ostra svetloba. Goya se iz ležanja prekobali v sedenje. Sključen je. S pestjo udarja po odeji. Mrmra —

GOYA: Prekleta ženska pamet! ... Prekleta kmečka pamet! ...

Tekanje in glasovi na mostovžu.

Ana se dotakne Goye. Tedaj se starec sunkoma nagne še bolj naprej in ji s čelom obvisi na rami.

GOYA: Kaj ti je bilo treba to reči?... Čemu mi to govoriš? Saj te nisem nič vprašal.

ANA: Tiho bodite ... Mirno ...

Ana se s konci prstov prav narahlo dotakne njegovih las.

ANA: Ubogi, neumni, stari mož...

Ostro trkanje na vrata. Ana odmakne Goyo od sebe. Pokaže proti vratom, zloguje —

ANA: Trkajo. Nekdo trka.

GOYA: Odpri!

Ana vstane, odide k vratom in jih odpre. Na pragu stoji Isidro. Nasmeh. Stopi mimo nje, do gospoda, skloni se.

ISIDRO: Prišli so. Oboji.

Goya vprašujoče oboka obrvi: skozi njegovo utrujenost očitno pronikata nemir in moč, vendarle:

ISIDRO: Oficij. Dva moža.

GOYA: In...?

ISIDRO: In tisti iz Bordeauxa. Tudi dva.

GOYA: Zdajle...?

ISIDRO: Ravnokar.

GOYA: In bi radi govorili z mano, seveda. Nujne stvari. Pri priči.

Isidro prikima. Goya se strese v smehu, z nogami išče šolne ob postelji. Isidro mu pomaga. Pristavi —

ISIDRO: Zunaj čakajo in grdo se gledajo.

GOYA: Daj mi suknjič. Potlej jih povabi noter.

ISIDRO: Hkrati?

GOYA: Ja. — Vidva ostanita pred vrati in pustita jih odprta, da se soba ne usmrađi. — Stole!

Isidro odide.

Ana razvrsti v polkrogu štiri stole, nasproti polkrogu postavi enega za Goyo.

Prvi zajadra v svečavo ogromni Manuel, tik za njim Pedro, ki se v polmraku blešči kakor kosa: — Zastopnika komiteja španskih emigrantov iz Bordeauxa.

MANUEL (svečano širi roke v pozdrav): Mojster! Tako smo vsi srečni zaradi vaše odločitve! Končno!

Goya se za korak umakne, zelo je zadržan.

GOYA: Me veseli! — Po pravici povedano nisem pričakoval ... Ni bilo potrebno, da ste prišli pome.

MANUEL: Oh! ... Moj bog, saj to je vendar naša dolžnost ...!

Rokujejo se. Manuel in Pedro sta napol začudena, napol užaljena — pričakovala sta objeme.

Ta čas sta vstopila tudi agenta Oficija. Agent A izvleče uro in napravi obžalujočo kretnjo, češ — »Neprikladen čas smo si izbrali ...«

GOYA: Nikar se ne opravičujte! Goya je več noči prebedel, kot ste jih vi prespali. — Izvolite, gospodje! Sedite!

Ana se zmuzne na mostovž. Skoz vrata, ki ostanejo odprta, vidimo njen in Isidrov obris.

Možje posedejo. Levo nasproti Goyi agenta Oficija, desno zastopnika komiteja.

Napravi se tišina kakor pač zmerom pred pogovori, ki niso tjavdan. Goya gre s pogledom od obraza do obraza, mi prav tako.

Pedro je pokrit s senco. Pet pedi meri. Mogoče ga daje jetika, fanatizem prav gotovo. Nikoli se ne smeje. V olivnem obrazu mu tiče oči iz jekla.

Manuel: gora zdravega mesa v modni obleki. Mojster slikovitosti — besede in kretnje mu plamtijo, prav tako frizura.

Agent B je podoben veliki miši. Odeva se z naivnostjo, iz katere frčne kdaj pa kdaj iskra nevarne ostromiselnosti.

Agent A je relativno mlaj človek, visok, slok, kratko ostriženih las. Njegove kretnje so skope, vendar zelo elegantne.

Goya prekine tišino.

GOYA: Neprikladna noč za potovanje. Jaz imam še zmerom želodec v goltancu. (Čez hip neznansko prostodušno) Kaj bo dobrega, možje?

Osuplost na obeh straneh, Manuel se reši v patos.

MANUEL: Prišla sva, da pospremiva največjega umetnika Španije med prijatelje, ki v izgnanstvu in neprelikah, vendar z nezlomljivim zaupanjem, čakajo na odrešitev domovine.

GOYA: Ne slišim vas. Saj veste ... Mislim pa, da so vaše besede prijazne in se vam zahvaljujem!

Potem se Goya obrne k agentoma. Agent A izvleče iz žepa list papirja in mu ga poda.

Goya se zasmije —

GOYA: Vnaprejšnja obramba zoper mojo slavno gluhost...? No, prav, že prav...

Vzame list, si natakne naočnike in prične brati. Nasprotniki skrivajo oči drug pred drugim. Agent B se igra s svinčnikom. V naročju ima beležnico. Pomaknemo se na mostovž, kjer ob laterni stojita Ana in Isidro, kot bi stražila.

ISIDRO: Ni se te dotaknil, ...?

ANA: Jaz njega. — Kaj hočejo krokarji?

ISIDRO: N j e g a hočejo. Pod nosom se bojo obrisali.

Goya prav od blizu. Prek naočnikov se zazre v agenta A. Zlagoma, ob milem nasmešku, plete besede —

GOYA: Tale dopis, ali poslanica...

AGENT A (*vskoči*): Prošnja, don Francisco!

GOYA: ...Mi veleva, naj se nikar ne podajam v emigracijo. Ostanem naj lepo doma in zaupam modrosti Oficija, ki je pripravljen zagladiti vse nevšečnosti, v katere sem se zapletel kot zasebnik, kot dvorjan in kot umetnik... Moji prestopki, berem, bojo pozabljeni, posebno umetniški... — Kateri, gospoda?

Agent B seže po beležnici, da bi napisal odgovor. Goya odmahne z roko.

GOYA: Ni potrebno! Govorite počasi in razločno. Navajen sem.

AGENT A (*mirno artikulira*): Capriccios. Desastres. Disparates.

GOYA: Tako...? Moje tri grafične zbirke... — To je narejeno, natisnjeno, razpečano, tu ni kaj pozabiti.

AGENT B: Sličice so minljive, Cerkev je večna. Velike reči so se že pozabile...

GOYA: Kakšni so pogoji za odpuščanje?

AGENT A: Mirna starost lepo okrona življenje...

GOYA: Razumem. V copatih se pred smrtjo daleč pride...

AGENT B: Imenitna beseda!

GOYA: Zalivaj vrt! Spoveduj se zmerom istemu spovedniku! Ne družì se s potepuhi! Veruj, da je Španija edina magična, mirujoča točka sveta. Miruj z njo!...

AGENT B: Točno!

AGENT A: Brž ko se razumemo, je vse napol urejeno.

GOYA: Sicer pa, gospodje, kdo vam je rekel, da odhajam v emigracijo?

AGENT A: Vemo.

GOYA: Dobil sem redni potni list in celo kraljevo osebno dovoljenje za zdravljenje v Plomiërsu.

Agenta prhneta v smeh. Ničesar ne odgovorita. Manuel namotava verižico ure okoli kazalca, Pedro si z dlanjo pokriva lice. Komaj se brzdata.

GOYA: Vidim, da se vam moje vprašanje ne zdi vredno odgovora. Vendarle vam bom zastavil še eno. — Domneval sem, da zdaj večina ljudi emigrira zavoljo spora s posvetno, ne s cerkveno oblastjo...

AGENT A: Pri nas ne poznamo ločitve Cerkve od države!

AGENT B: Ločitev! ... Joj, kakšna misel za Španca, moj bog... kako zelo smešna! ...

GOYA: Mislim, da sem vas razumel. Sveti Oficij se očitno v vsem solidarizira s tistimi, ki vladajo Španij.

AGENT A (*mirno, jasno*): Vi ste, ekscelenca, domala petdeset let sedeli za kraljevo mizo. Zastopnikov Cerkve in Oficija tam niste videli mnogo. — Kdo se je torej solidariziral...?

Napetost v Goyevem obrazu. Napol odprta usta, kakor često pri glušcih, ki love besede.

GOYA: Oprostite, vendarle bo treba napisati... Nisem razumel.

Agent B hitro piše.

Manuel menca na stolu, da škriplje pod njegovo težo, roka na Pedrovem obrazu se krči.

Pomaknemo se na mostovž.

ANA: Samo njej je hlapčeval, praviš... Kako se je klicala?

ISIDRO: Alba. Vojvodinja. — Prasica.

Agent B poda Goyi beležnico. Neznansko prijazno gleda in se smehlja.

AGENT B: Izvolite!

GOYA (*bere in mrmra*): Tako... tako... »Kdo se je torej solidariziral...?« — Dobro namerjen udarec, gospod, vsa čast! Res sem požrl veliko kraljevih, vojvodskih in ministrskih pastet, z mnogih lestencev mi je kapljal vosek za vrat... In vendar: Cerkve to moje življenje ni nikoli vznemirjalo, prismuknjeno in noro življenje, ni se brigala za moje pijančevanje v Madridu in v Cadizu in kdo ve kje še vse, ni je skrbelo, ko sem, drugo za drugo, povaljal vse čedne

vojvodinje kraljestva, eno figo ji je bilo mar, da živim v grehu in razvratu ... brž ko sem se srečal z resnico, brž ko se mi je prižgala v glavi luč, sem nenadoma postal nevaren. Komaj sem v prvem prelatu prepoznal papagaja in v prvi markizi rahitično opico, sem dregnil v temelje zgradbe, ki jo varujete ...

AGENT A: Polovične in spačene resnice niso resnice.

GOYA: Risal sem spake, kakršne so mi prihajale pred oči. Očitno se je kdo prepoznal v njih.

AGENT B: Umetniki včasih upodablajo svoje strahove in jih vsiljujejo ljudem za splošno rabo. — Ljudje so pač lahkoverni.

GOYA: Vam je to dobro znano, vem ...

Razprede se tišina, prvi svit pa počasi prodira v sobo. Sence postajajo tanjše. Od sveč se kadi. Agent A vzdigne roko.

AGENT A: Pardon! Zapletamo se ... Razprava o umetniških stvareh zdajle ni na mestu. Nama je naloženo ...

Tedaj Manuel plane pokonci. Dolgo časa se je premagoval; — ne more več. S povsem zariplim obrazom krikne —

MANUEL: Vemo! ... Zelo dobro vemo, kaj vam je naloženo! Največjega umetnika Španije bi radi zvlekli nazaj v močvirje, iz katerega se je komaj izkopal ...

AGENT B: Oho! ... Oho!

AGENT A: Ne poznamo se, gospod ...!

MANUEL: Pač! Poznamo se, gospod!

PEDRO: Do obisti! Vi poznate nas, mi pa še bolje poznamo vas.

MANUEL: Dolga stoletja smo vas imeli priložnost spoznavati!

PEDRO: Če ste nemara v dvomih: — mi smo zametek bodoče, svobodne Španije!

MANUEL: In vi ste — povedal vam bom kar naravnost — vi ste ostanek tiste Španije, po kateri še vedno zaudarja pečeno človeško meso z grmad!

PEDRO: Črne Španije ...

MANUEL: ...kjer je inkvizicijska ječa edino primerno bivališče za poštene ljudi ...

PEDRO: Razmrcvarjene Španije ...

MANUEL: Kjer je prhla svetnikova kost več od knjige ...

PEDRO: ...in se je krokar spremenil v posvečeno žival.

MANUEL: Vaši glavni pomagači: — Lakota, bolezen, strah ... Res, poznamo se prav dobro!

PEDRO: Tu vam igra ne bo uspela, nismo v Toledu, tu ne morete nikogar ustrahovati s škapulirjem ali z žegnano vodo!

Prišlo je, kot bi se vžgal ves ognjemet naenkrat. Stavek sedi na stavku, besede ostro zadevajo druga ob drugo. — Ko odnehata, slišimo, da sta se usopla. Slovesni Manuel počasi povesi roko, s katero je dotlej opletal pred obrazom.

Goya je zunaj igre, čeravno njen predmet. Kakor radoveden ptič, ki pa seveda ne more ničesar razumeti, obrača glavo od ene skupine do druge. V globini slike, na mostovžu: Isidro in Ana.

Potlej vidimo, kako agent A zlagoma pretegne sklenjene roke. Kar se da posmehljivo in visokostno vzklíkne —

AGENT A: Ampak, gospodje dragi, spoštovani, saj to je kakor v gledališču! ...

AGENT B: Kajpak! — Razsvetljeni duhovi cenijo in ljubijo gledališče. Zgledi vlečejo, smo včasih rekli. — Racionalisti se nauče umetnosti posnemanja.

MANUEL: Kdo posnema?

AGENT A: Vi, recimo, dragi prijatelj!

MANUEL: Ne imenujte me prijatelja! Nisem vaš prijatelj!

AGENT A: Oprostite, poklicna deformacija ... Toda, vrniva se k vprašanju, kdo da posnema. Ponovno vam povem: — vi! Vse, kar ste prejle s tolikšno ihto govorili, je seštevek fraz iz salonov in časopisov tako imenovane svobodomiselne Evrope. Niti ena samostojna misel se vam ni utrnila. Niti senčice originalnosti niste pokazali. Privzete formulacije francoskih šomoštrov in luteranskih izletnikov — pogled na domovino skoz sposojena očala. Omlednosti odtujenega človeka ...

PEDRO: Za nami stoji celotna omika sodobnega sveta!

AGENT A: Kateri svet je to?

PEDRO: Nove institucije. Novi stroji. Tehnika. Znanost. Omika. Knjižnice ...

MANUEL: Za v a m i pet ali deset knjig ...

AGENT B (*z milim nasmehom, cmokaje*): Ampak, k a k š n i h knjig, gospod, k a k š n i h knjig! ...

PEDRO? Plesnivih in preperelih!

AGENT A: Papir sprhni, prava misel pa raste in zmerom nove cvetove odganja ...

PEDRO: Vaše misli mogoče res odganjajo kakšne cvetove ... če drugačnih ne, pač cvetove ran Jezusovih ... Nam ni do rdečih rožic. Mnenja smo, da bi morala naša zemlja roditi žito, da bi se nasitili

tisti, ki ste jim do zdaj z obljubo nebes ali grožnjo pekla preganjali lakoto.

AGENT B (*komedijantsko*): Joj, joj, mala moja, hudobna moja pamet mi šepeta nekaj o tovarnah, ne o žitu... Radi bi...

MANUEL: Je tovarna greh?

AGENT A: Odgovarjam — z nasprotnim! — Mar umazane tovarniške četrti, v katerih životarijo najemni delavci, niso greh...?

PEDRO: Manjši od kolonata! Manjši od tlake! Svet se vrti.

MANUEL: Razum premaguje napake in nesporazume. Nobena stvar ni naenkrat popolna. Razum...

AGENT A: Je bila revolucija razumna?

PEDRO: Je!

AGENT A: Kaj ni v njenem imenu prišel Napoleon Bonaparte nad špansko ljudstvo in ga zalil s krvjo...?

PEDRO (*ognjevito*): Napoleon ni revolucija!

AGENT B: Ne! Napoleon je posledica revolucije.

Nasilje vsake utrjene oblasti.

Stavek se razleti z odmevom. Zelo oddaleč, tudi z odmevom, slišimo še —

MANUELOV GLAS: Mi smo...

Potlej nas objame popolna tišina.

Goyevo obličje. Nič drugega. Nabrekle veke domala povsem zakrivajo pogled. Ker je svit porasel, igro svečave na licih komaj zaznavamo. Čeljust melje, ustnice se pregibajo.

Tišina.

Agent A vstane in odpre usta. Ničesar ne slišimo.

Manuel se zasučje. Borilca. Obstaneta sredi giba.

BORILCA V PESKU iz Quinte del sordo. Slika pride bliskoma, le toliko, da jo zaznamo.

Daleč: Isidro in Ana ob laterni.

Goyev obraz. Veke utripajo. Zdi se, kot bi vsaka pogrebna misel imela prostor v njegovi krvi. Nenadoma se v tišini utrne zvok, skoraj le slutnja zvoka, oddrobljena iz daljnega ojkajočega petja.

Pedro govori. Slika obstane. Odprta usta.

Samo za hipec: Mož z odprtimi usti s slike FANTASTIČNA VIZIJA.

Goya v profilu, prerezan s senco.

In potlej Ana, ki jo vidimo naslonjeno na ograjo mostovža in oblito z žolto svetlobo laterne in s prvo dnevno lučjo. Ana poje. Poje polglasno,

toda po prejšnji gluhi tišini nas njena pesem sprejme kakor razgledišče nad sončno dolino.

ANA: Prstan tvoj sem izgubila —
kje bom drugega dobila?
Prišla bo jesen in ti nazaj,
kaj boš rekel mi tedaj?
Moj mi prstan boš povrnil,
se od mene proč obrnil.
Sama bom takrat ostala,
za teboj hudo jokala...

Med njeno pesmijo se odmikamo. V sliko zajamemo oba agenta, Manuela, Pedra in nazadnje tudi Goyo. Besede zakrijejo Anino petje.

AGENT A: ...komur ni jasno, da je špansko ljudstvo zapriseženo izročilu...

PEDRO: Tradicija iz toposti!

AGENT B: Da, da, da... zvestoba, ki je mati tradicije, je marsikomu res neznana čednost...

MANUEL: Stoletja ste jim vbijali v glavo poslušnost. Kar je bilo uporov, ste jih lisjaško obrnili v svoj prid.

Agenta se prisrčno smejeta. Nekako nepričakovano se v njun smeh oglasi —

GOYA: Ali bi smel še jaz nekaj povedati, gospodje?

Osuplost in zadrega na obeh straneh; prehitevajo se z opravičili.

AGENT B: Kaj počnemo! ...Seveda, jasno!...

MANUEL: Ne zamerite nam, prosim! Zaneslo nas je! Saj veste, kako je, če...

AGENT A: Pardon! Resnično mi je žal!

GOYA: Nikar se mi ne opravičujte, prijatelji, nikar se ne vznemirjajte in nikar ne mislite, da ne cenim vašega besednega boja, posebno še, kar se mi zdi, da ga bijete za mojo kosmato dušo. Šššššek! Šššššek! Jeklo na jeklo! Dzzzzek! Odslužen mazač, pa se štirje pametni mladi ljudje spopadajo zame! Velika čast! ... Hvala! Hvala na levo in hvala na desno! Škoda, da imam pokrov na glavi, to svojo črno gluhost... Vaše misli sem bolj ugibal, kot pa razumel. Hitro ste govorili...

Čisto kratek premolk, potlej osupljiv obrat —

GOYA: A ste me hudo osirali, fantje?

Manuel zazija od presenečenja. Pedro vzdigne glavo. Tudi agenta sta zbegana. Manuel zajeclja —

MANUEL: Govorili smo bolj splošno...

GOYA: Kako, prosim...?

AGENT B (*razločno*): ...bolj o splošnih stvareh...

GOYA: Nič o meni?

PEDRO (*zloguje*): Posredno...

Goya se odtrga s stola in zakolovrati po sobi. Ko pride do okna, se sunkoma obrne. Sunkoviti so tudi stavki, ki privro iz njega.

GOYA: Kakšne vrste tič pa sem jaz, da se o meni govori neposredno?... Cirkusdirektor...? Komedijant —? Ypsilon Ixilanti...? Nekakšen Levantinec...? Se vam zdim oseba, ki jo, da vam le pride na misel, lahko vključite v svoje igre? Sem mogoče majčkена institucija v sistemu drugih institucij...?

AGENT A (*naglo*): Da!

GOYA: Institucija...?

AGENT A (*pokaže list, s katerim se je bil na začetku obiska predstavljal*): Tule piše. — »Slava Španije, njen največji slikar...«

AGENT B: Trajna vrednost...

PEDRO: To bi tudi midva lahko potrdila, le da imava v mislih drugo Španijo...

AGENT B: Framasonska logika... Izven Španije ne more biti Španije!

AGENT A: Točno!

GOYA: Trenutek!

Oboji umolknejo. Goya stoji pri oknu. Za njim vidimo kos neba, ki prav narahlo rdi. Nemara za hip slišimo tudi prve grlice v pristrešku in prvo vedro na vodnjaku.

GOYA (*stegne roko*): Tole pogledajte, gospodje! Je to sploh roka...? Ni, kajne...? Trepetlika je! Suha veja je! (*se udari po stegnu*) In tole...? Razkuhana teletina. Mišice mehedrajo. Kostni piskajo. oči imam krmežljave kakor petnajstleten pes, ki v celem dnevu tri bolhe ne ulovi. Čreva mi visijo v trebuhu ko vrvi na stari barki. Jetra: gniloba. Gnila goba. Zob ni več... In za takole podrtijo se vi

prepirate! ... O, sveta nedolžnost! ... Iz razvaline bi radi napravili spomenik, iz pobeljenega groba narodno ustanovo ...

PEDRO: Nepotrebna igra ...

MANUEL: In krivična!

AGENT A (*se nasmehne*): Prozorna igra ...

GOYA: Nisem vas razumel, kaj ste rekli, pa tudi ni potrebno; vem, kaj mislite. Mislite si, da se na moč spakujem, in da bi se rad skril v lastno nemoč. Pred vami.

Štirje obrazi: nepremični in zelo resni. Molk.

GOYA: In zakaj, prosim, se sploh moram skrivati ...? — Nič odgovora?

Agent B se nagne naprej, kot bi hotel nekaj povedati, Goya ga s kretnjo ustavi.

GOYA: Kar pustite! — Dan se dela. Ura za grlice. Koštrun se je umiril. Celo moji strahovi se bojo poskrili ... Vi štirje ste me zaskočili ponoči. Bržčas veste, da mi je noč nevarna. Pač, to veste — drugega nič, ampak to vam zadošča. Vam je čisto vseeno, kako je s Franciscem Goyo, v vaših glavah straši don Francisco, kajne, ravnatelj Goya, dvorne elite slikar Goya, satirik Goya ... in tako naprej ... in tako naprej ... Častilci obrazcev ste! In ob tem pravite meni, da igram! ... Sužnji spakarije!

AGENT A: Kdo?

Goya stegne roko proti agentu A.

GOYA: Vi, dragi prijatelj! — Vi ste zmerom živeli v takile drži ... samo v taki. Kakor opica na lajni.

Goya hitro posname držo agenta A, njegove nemirne, toda mlahave roke, melanholično zaničljivi pogled. Precej nato se zapiči s pogledom v agenta B.

GOYA: In vi blagorodje, takole ... Jazbec v žitu.

Oponaša. Ko se obrne proti Manuelu, ga strese smeh.

GOYA: Naš dobri Manuel je bil, kar pomnimo, konj na govorniškem odru. Konj je videl Mirabeauja in Dantona. Velika vzornika. — Don Pedro je prevzel podobo togotnega mačka. Pa brez zamere, gospodje!

Taki ste! Naučili ste se drže, ki vam je bila vseč in zmerom ji boste zvesti. Kako bi mogli v teh poziturah sukati glave in pregledati, kje vse kolovrati Francisco Goya ... Nemogoče!

Nagla menjava podob.

Isidro in Ana sta prišla z mostovža. Stojita na pragu sobe.

Nato zaokrožimo s pogledom od Pedra do agenta A.

Zapored mrmrajo —

PEDRO: Vino, očitno ...

MANUEL: Leta ...

AGENT B: Če se kri zastrupi ...

AGENT A: ... pamet škodo trpi ...

Isidro in Ana. Obraza, tesno skupaj, kanec rožnate luči na licih.

ANA: Naženi jih!

ISIDRO: Naj jih do kraja ožre!

Goya sam.

GOYA: Igralci ste, pa vam je preveč burk in preveč prisposodob ...? Upoštevajte, da sem velik del življenja preživel kot burkež. Dvorni norec s čopičem v roki. S čopičem sem izrekel skoraj vse, kar mi je prišlo na misel. Norčave in hude reči. In če sem bil kralju po volji, kakršen sem pač bil, čemu bi se vi zmrdovali nad menoj ...? Ko sem vam oponesel držo, vaše za vse večne čase zamrznjene navade, sem to storil zategadelj, ker si lastite pravico, odločati o mojem življenju, pa o tem življenju ne veste prav nič, dobesedno nič ... Se vam zdi, da nemara le kaj veste? Na dan z besedo! Brez sramežljivosti! No, kakšen sem? Kaj sem? Kaj sem bil?

Otrpli obrazi. Otrple besede.

PEDRO: Hidalgo.

AGENT A: Pretepač.

AGENT B: Posmehljivec.

MANUEL: Ženskar!

GOYA: Kakor bi vas naenkrat ista pamet vodila! Glej, glej! ... Prebral sem vam z ustnic besede in iz oči mrznjo. Kar ste rekli, drži. — Hidalgo! ... Kakšen hidalgo! ... Hidalgo, ki z materjo od dveh jajc tri dni živi, hidalgo na prepereli slamnjači, mali hidalgo z zakrpanimi hlačami, hidalgo-potepuški cucek ... In pretepač in babjak ...

Seveda sem se pretepal. Bil sem sestradan, ampak moja kri je bila gosta ko smola in je vrela in kipela, in pred mano je bila še vsa dolgost in muka življenja, v katerem sem moral premagati strah, nasititi vamp in spol in povedati svetu, da bom grizel, dokler bom imel zobe, dokler bom videl belo meso in brezzobe spake, ki ga otipavajo. — Kolikor sem mogel, sem se smejal. Kolikor sem mogel, sem se posmehoval.

AGENT B: Komu ste se posmehovali, don Francisco?

GOYA: Kako?

AGENT B (*razločno*): Komu ste se posmehovali?

GOYA: Vsemu. Vsem.

AGENT B: Čemu?

GOYA: Ker me je svet, v katerega sem bil postavljen, bolel, pa nisem imel narave, da bi se cmeril nad njim.

Pedro plane pokonci. Oči se mu svetijo, s stisnjenim glasom krikne —

PEDRO: Tako je! In tako ste postali zgodovina! S sovraštvom do tiranije! Tako!

Goya stopi k mizi. S prsti ugaša sveče, počasi, drugo za drugo.

GOYA: Slišal sem vas, prijatelj! Rekli ste »zgodovina« in »sovrastvo« in »tiranija« ... Prostdušno govorite o zgodovini. Ali naj vam povem, po izkušnjah svojih osemdesetih let, kaj je zgodovina ...? — Velika, krilata svinja, ki leta v cikcakah ko netopirji! Ščetine ima črne. Kdaj pa kdaj, ponoči jo slišim, kako opleta z mesnatimi kre-ljutmi. Flajt! Flajt! Flajt! ... Razvlečeni seski ji drsijo po strehah in pocejajo strup ... Vam se zdi belo izpodrecana gospodična. V eni roki knjiga, v drugi tenki meč. Vsako leto se pomladi, njeno ravnanje je včasih kruto, a navsezadnje vendarle razumno. Takšno jo vidite, kajne ...?

PEDRO: Da!

MANUEL: Takšna je!

GOYA: Ko sem se učil držati čopič v rokah, gospod moj, sem bil priča autodaféju; vi mi za jutri obetate stroje, znanstvenike in svobodo ... Precejšen kos zgodovine znotraj enega življenja ...

Agent A vzkipi.

AGENT A: Stare zgodbe! ... Čemu spet o autodaféjih?

GOYA: Grmade človek ne pozabi. Zato! — Kakor bi bilo danes, se spominjam, kako so vozili obsojence na visokih vozovih. Kape so

imeli poslikane s plameni. Ob cestah se je gnetlo neznansko ljudstva. Ženske so bile voščene v obraze, za njimi so stali razkoračeni moški in jih otipavali. Kamor sem pogledal: kalne oči v prstenih obrazih. Saje bakel so letale po zraku. Videl sem fantiča, ki ni mogel držati vode. Teklo mu je v šolne. Na vseh hišah so bila odprta okna. Veter je opletal s trhlimi oknicami. To so bile tiste naše večno zapahnjene hiše ... Zdaj je iz njih vdiral smrad po zatohlem. Mešal se je z dimom in znojem. Znoj iz groze, znoj iz naslade. Zraven kadilo. In vonj čipk, zadah stoletnih koretljev ... Španci! ... Če gre za moritev in za trpljenje, smo pripravljeni odpreti hiše!

MANUEL (*zanosno*): To je tisto! To! To, gospoda!

Njegovo kričanje se porazgubi.

Spet nepremični obrazi.

Nato, za hip — Isidro in Ana, čisto od blizu.

ANA: Je bilo res tako?

ISIDRO: Res

ANA: Si videl?

ISIDRO: On je videl.

ANA: Vse verjameš?

ISIDRO: Vse.

Zelo, zelo dolg posnetek neba, ki vzcvetava. Škrjančeva pesem se usipa izza oblakov. Vmes poslušamo —

GOYEV GLAS: Kričite v imenu svobode, napredka in pameti, v imenu jutrišnjega dne ... Kar dajte! Kričite! Tudi jaz sem kričal ... Kdaj? Kje? Menim, da povsod in tudi zmerom. Najbolj takrat, ko sem bil pri koritu, kralju tik za petami. Na vseh mogočih krajih ... Cadiz in Sanlucar v soncu ... Črni Escorial, grobnica Španije ... Aranjuez, neznanska bela praznina ... rdeče tapete ... in vsak čas se ti zdi, da nekje za opažem trohni truplo ... Kakšne pse so imeli! ... Lestenci. Zrcala. Obrazi v zrcalih. Maske ... nič ko hodniki in šepetanje. Grandi ... Dvajset sivo zelenih vojvod se ti zaplete med noge in v misli. Smrad kraljeve oblačilnice ... Kraljičina nebesa med rjuhami. Zlate kahle.

Neba ni več.

Obraz agenta B; zvita usta; nasmeh pravi, da Goyevim besedam ni povsem verjeti.

Goyev obraz. Razume.

GOYA: Nisem kričal...?

AGENT B: Ne!

MANUEL: Pač! S slikami! Z vsako podobo!

PEDRO: Kdor pokaže propalost tiranov...

AGENT A: Tirani so slike sprejemali in jih plačevali. Nihče nepoklican jih ni videl. Sami so se zabavali z njimi, ti vaši tirani...

Goya se posmehne.

GOYA: O, gospodje! ... Prišli ste z dveh strani in me položili na natezalnico. Eni mi ukazujete povratek v to, kar sem bil, drugi mi obljublajte tisto, o čemer sem sanjal, jaz pa imam nekaj manj ko osemdeset let...

PEDRO: Boste šli nazaj v močvirje?

Goya ni slišal. Dene dlan za uho, vprašujoče pogleda. Pedro stegne roko, zakriči —

PEDRO: V blatne vode...?

GOYA: Dolga desetletja sem bil ščuka v teh vodah... Kaj bom lovil v čistih vodah, ki mi jih obetate?

AGENT A (z ostrino, ki je dotlej pri njem nisem opazil): Španija ni močvirje!

GOYA: Ni! Španija je srebrna pustinja. Med kamenjem cveto resaste in bodeče rastline pobožnosti ali divjaštva. Zelo so si podobne. In jaz prav zares nisem bil ščuka v blatu, marveč popadljiv volk na tej gmajni. Žuljil sem si rit na otomanah vsake vrste, srebal sem punč, ostrige, šampanjec, pretakal sem krokodilje solze spričo podagre vojvode tega in tega, ali zobobola grofa tega in tega, državniško sem čenčal o prebavi kraljičinega pinča, dolge ure sem postaval pred vrati, za katerimi so zdolgočaseni infanti lovili muhe in si izmišljali okrutne igre, pomežikoval sem brezzobim starim princesam, ki so jim sedemnajstletni pobalini privezovali podveze, kimal sem, če je kdo rekel, da smo najvišji cvet na dreveščku sveta... Dvornim metresam sem izbiral obleke... In vendar: bil sem volk! Boste rekli: »Kako to, Goya?« — Ob istem času, ko je v mojo gluho bučo prenikalo strupeno brbljanje madridskih salonov in mi je po možganih gomazelo nekaj tisoč čenč, ki so ob vsej slaboumnosti vendarle oblikovale usodo dežele, sem slišal klenkati železen zvon. Zgodilo se je, na priliko, da sem ob takile uri, ob prvem svitu, stopil na ulico. Klok! Klok! je delal šampanjec v vampu. Na zelenem nebu je visela Venera in trepetala v vetru.

Siromaki so hiteli v svoje salone, v cerkve. Imeli so steklene ali pa pepelnate oči. Smrdeli so po gnilem ličkanju. Tedaj je prišla noč za mano. Slike. Prave podobe nisem nikoli zgrešil, in to so bile prave podobe minule in mnogih drugih noči. Vojvodinje so me obstopile. Namesto lestencev: žvepleni ogenjčki. Bil sem na golem griču, med čarovnicami. Nad vsem pa zvon. Železen lonec, ki ihtavo naznanja katastrofo... Brnenje železnega zvona nad goličavo, veter, v vetru nesmiselne, krvave, kvantarske, morilske besede, šepetanje čarovnic in čarovnikov in kozlov in koštrunov... Sabbath.

Goya obtiči. Zadihan je. Govoril je hitro, z zadrgnjenim glasom. Agent.

AGENT A: In kaj je z volkom?

AGENT B: Kdaj ste bili volk?

GOYA: Z iglo v roki.

AGENT B: Ne razumem... oprostite... pri nas nismo vajeni ugan-karstva...

GOYA: Ali niste na začetku tega pogovora omenili mojih bakrorezov? — Kako ste rekli?

AGENT A: Pač! — Rekli smo: Capriccios. S kancem pomisleka Desastres. In Disparates.

GOYA: Capriccios... Desastres... Disparates... Kaj to niso trije ugrizi volčjih zob, gospodje...? V naši divjini, med hudim bogom in čarovnicami, je nekdo moral biti volk.

PEDRO: Pustimo metafore! Govorimo vendar politično in jasno. — Nam ni mar zasebnega življenja gospoda Goye. Vseeno nam je, ali je bil dvorni slikar ali je bil protežiranec Godoya, uslužbenec Bonaparta — važno se nam zdi, da je v svojih delih vseskozi napadal trhli sistem, hkrati pa vzbujal zaupanje, da so v našem narodu vendarle sile, ki mu bodo pomagale do pametne bodočnosti, do trajnega zdravja.

AGENT A: Oratio impura!

Zgodi se, kar se je že enkrat zgodilo: — popolna tišina zavlada.

V okenski šipi vidimo Goyev obraz, ob njem in za njim pa se nam prikaže, prav tako v šipi, kakor bi bila zares pod oknom, fantastična pokrajina, imenovana TRDNJAVA NA PEČINI.

Trenutek. Še en trenutek. Še eden...

Potlej: Ana in Isidro. Hitre besede, tik ob nas.

ANA: Dušo bi dal! Ta človek!

ISIDRO: In vzeti!

ANA: Njemu jo bojo vzeli...

ISIDRO: Kdor na gmajni prespi, ozeblina dobi...

Goya stopi do postelje. Sede. Stena, kolikor jo vidimo za njegovim hrbtom, je v rastoči svetlobi do kraja razodela svojo revščino; nič se ne čudimo, če komu pridejo na misel stenice. — Tudi olivni obrazi lahko prosejajo. Kot bi se vsa kri odcedila v notranjost. Boj med veliko utrujenostjo in veliko voljo.

GOYA: Prijatelji, pravda, ki jo ženete, je od muh! Odločil sem se. Grem. Na svojo odgovornost. Tako. — No, ker smo se sešli ob zlodjevo sitni uri in ker ste me povlekli za jezik, vam bom nekaj stvari še povedal. Tudi vino me priganja... Saj res! Ali bi kaj pili? Ne? Seveda ne, vi ste čednostni, oboji... — Kakor bi jih imel napisane pred nosom, vidim vse stavke, ki bi jih vi še rekli v zadevi Goya. Nekoliko bolj presenetljiva je okoliščina, da bi marsikateri vaši misli ali trditvi — s te in z one strani — pritrdil. Po kmečko vam bom povedal, ker sem pač v letih, ko mi ni treba več tajiti, da je moja obleka kdaj po kozjem hlevu smrdela. Dovolite...?

Stirje togi obrazi. Tenki nasmehi. Priklon.

GOYA: Gospoda zastopnika Oficija trdita približno tole: Goya komaj da bo mogel shajati brez Španije in brez tradicije, v kateri je odrasel... — Točno! Povsod bom trpel. Ko sveti Lovrenc na ražnju se bom sukal v francoski postelji. Bordojski biki niso kordovanski biki. Versailles ni Escorial. Tuje ženske drugače dišijo. Kruh ima drugačno skorjo. Trpel bom. Pogrešal bom celo tisto, kar sem preklinjal. Celu smrad krvave ibernske revščine, ki jo že tako dolgo pokrivata s kadilom. In neskončne samostanske litanije. Zdehanje dvornih lakajev. Rekvijeme za zdavnaj umrlimi principi. Čisto žagovino pred korido in krvavo žagovino po koridi. Kolcanje vojvode de Osuna... Pogrešal bom. Priznam!

AGENT A: Bog se razodeva v hrepenenju.

AGENT B: Bog Špancev živi celo v koridi.

Pedro se rezko zasmeye, Manuel nestrpno in zaničljivo odmahne z roko. Goya sploh ni slišal besed agentov Oficija, s pogledom se obesi na Manuela. Drži ga v risu pozornosti.

GOYA: Vi, vi mi obljublimate svobodno misel in razumno ravnanje. Na tujem...

MANUEL: Z dodatno obljubo: — da bomo oboje prav kmalu prenesli na Špansko!

Goya tudi to presliši. Plete po svoje.

GOYA: Bela deklica svoboda! ... V Španiji je dvakrat poginila pod bajoneti. Španci so ji najprej vriskali, potlej so jo zaklali. Pozabili so nanjo, preden ji je odtekla kri. — Recimo, da kje drugje živi ... Kakšna neki bo, ko se bo postarala?

PEDRO (*razločno*): Rodila se bo nova!

GOYA: Sprašujem vas o tej, ki mi jo ponujate! ... (*Opazi, kako se Pedro zdrzne.*) Dobro, dobro, že dobro! Brez zamere! Saj vidite, da potujem v Bordeaux in da sem pristal na vaš obrazec. Vendarle oprostite, pa se ne morem otresti suma, da bo vaša svoboda dobila sive lase in lasuljo ... Večina lepotic, ki sem jih poznal, se je spremenila v coprnice ... To, kar danes slovesno imenujemo jutrišnji dan, bo nekoč prav tako v znamenju ječarjevega ključa, kanona in laži, kot je bil včerajšnji dan ...

Agent B hitro udari z vprašanjem —

AGENT B: Zakaj torej odhajate?

GOYA: Kako ste rekli?

AGENT B (*kolikor mogoče razločno*): Zakaj torej odhajate?

Goya plosne z rokami, velikí obraz se mu pregane, zagatno in nesramno se zasmije.

GOYA: Zakaj ...? Če sem kdaj kje opazil mlado žensko, ki mi je dišala, sem sicer vedel, kakšna uvela koža ji bo pri sedemdesetih letih visela s stegen, pa sem vseeno rinil za njo ... Natura fura, gospodje ... Jasno?

Preplah.

Čutim, da so naenkrat vsi zoper starca.

Zapored si jih ogledamo. Nizko sonce razkriva slednjo gubo, sega do dna oči.

Nozdrvi agenta A trepetajo. Kakor bi imel nekaj grenkega v ustih, pcedi —

AGENT A: Banalno!

Mišji nasmeh njegovega tovariša se spremeni v zajedljivo grimaso.

AGENT B: Cinizem je žalostno zavetišče...

Manuel je nesrečen. S širom razprtimi očmi strmi proti postelji.

MANUEL: Tega, bogme, nismo pričakovali, to je zoper dogovor, to je zoper vse, kar ste v življenju zagovarjali, to je kapitulacija...

PEDRO: Kdor dolgo hlapčuje, se mu hrbet upogne.

Z dvorišča se oglasi cviljenje kolesa na vodnjaku in kokodakanje razburjene pute.

Ana se potihoma smeje.

GOYA: Amen!

AGENT A: Pogovor je postal brezpredmeten.

MANUEL: Očitno...

Vstajajo.

GOYA: Glej, glej, kako ste naenkrat istih misli o starem Goyi! ... Kot bi se bili domenili ... Zlahka se me boste odrekli. Hvala! Hvala! ... Kajti zares nas hudo različne stvari ženejo po svetu. Nihče od vas mi ne bo svetil v črno noč, ki bo prišla nadme. Nihče mi ne bo izpraskal kamna iz ledvic, nihče žolča iz jeter, nihče ne bo šel z metlo nad moje strahove, nihče ne ve, v kakšno smolnato goro rinem ... Ker ni mogoče! — Gluh sem, ampak tudi drugi so gluhi. Vsi ste gluhi, pa ne veste. Gluhi živimo drug ob drugem, tako je urejeno na tem svetu ... Prišli ste sem in ste me snubili vsak za svojo zastavo. Snubili ste me s čenčami o mojem slavnem slikarstvu. Ste se kdaj vprašali, zakaj je stari dedec vse življenje mazal po platnu ...?

Goya skoči pokonci, pograbi manjšo potovalno torbo, zarije roko vanjo, izvleče nekakšno veliko odlikovanje z lento.

GOYA: Da bi tole dobil ...?

Vrže odlikovanje po sobi.

GOYA: Za tole ...?

Vsuje prgišče cekinov med prsti.

GOYA: Ali morda za tole...

V rokah ima zvit pergament, bržčas dekret ali diplomo. V velikem loku ga frcne po prostoru, potlej pokaže proti Ani, ki se mirno smehlja, naslonjena na podboj vhodnih vrat.

GOYA: Za takšnole mlado pečenko...? Kaj sodite?

Njegovi obiskovalci stojijo kakor kipi, bolje rečeno kakor lutke v panoptiku, negibni, tihi, sovražni. Goya prevrne torbo, da se vsebina strese po tleh. Gleda vanjo.

GOYA: Za vse to sem slikal, zavoljo vsega tega! ... Jasno! Bil sem lačen življenja in nasitil sem se. *(Pokliče)* Isidro!

Isidro stopi naprej.

GOYA: A je greh, Isidro, če svojemu trebuhu postrežeš?

ISIDRO: Ni! — Prazen žakelj ne stoji.

GOYA: In če gresta dva med rjuhe ali na slamo...?

ISIDRO: Tam se edino dodobra spoznamo...

GOYA: Ecce homo! Povedal vam je! — Jaz pa...

AGENT A: Nič več!

AGENT B: Slišali smo...

GOYA: Čakajte, kujoni! Požrli ste mi uro, ki jo imam najrajši, zdaj bi pa kar na hitro odnesli pete, ker vam ne govorim natanko po vaših katekizmih! ... Čakajte!

AGENT A *(ostalim)*: Navzlic njegovim letom nas nič ne zavezuje...

GOYA *(govori čez agentove besede)*: Vlekli ste me za jezik. S slikarstvom in politiko... Marsikdaj sem vam priznal. Enim, da sem povezan z vsem, kar je bilo, drugim, da sem vseskoz veroval v napredek in razum. — Pa še res je!

AGENT A: Oboje ne more biti res!

PEDRO: Svet je razdeljen!

AGENT B: Da! Meje so točno začrtane.

GOYA *(ki pač ne sliši njihovih vzklikov)*: Zaradi moje požrešnosti do življenja je bilo to mogoče. Veliko sem prenesel. Jaz sem znal enako dobro držati v rokah nož, čopič, muleto, kozarec ali tisto žensko reč... saj veste... Hranil sem se brez tehtnice. Aragonski berači smrdijo po konjskem urinu, ker pač spijo po hlevih, markeza de Villafranca po mošusu. V velikem nosu se taki vonji zlahka po-

mešajo. Nič mi ni bilo neznano, vse iste vrednosti. Kaj ni to prava svoboda za moža...? Toda potlej, potlej, vidite, sta se v meni naselili dve čudni pošasti. Ena je prišla ob svitanju, druga popoldne; odšli nista več.

MANUEL (*prevzetno, posmehljivo*): Kakšni...?

GOYA: Isidro!

ISIDRO: Prosim...?

GOYA: Kaj me jaha?

Isidro brez obotavljanja prime svoja uhlja in pomahlja z njima.

GOYA: Gluhost. Točno! Ampak ne samo tista, ki jo imaš ti v mislih.

S temo v mojih ušesih je vštricno, todle v prsih, rasel črno rjav pajac, ki mi je sitno in hudičevo hitro in brez odnehanja dopovedoval, da je svet v celoti gluhi. Pajacu je bilo ime »Spaček Abrikadabra«. Strah številka ena... Na smrdljivi cesti: stara baba ima v očeh obup zavoljo otrok ali vnukov. Na gnili slami mrjo od škrofuloze in lakote. Jaz ji z ustnic preberem, da pripoveduje o zadnji fiesti, o pretepu za ogrom, o pridigi nekakšnega dona Alonsa... Besede pokrivajo to, kar je. Mogoče je za izrazom oči sploh tudi še kaj tretjega... In v salonu, katerem koli: tisoč besed in še tisoč besed... Dame in gospodje prežvekujejo besede. Pomežikujejo. Stiskajo si roke. Drezajo se z nogami pod prtom. Govorijo. Besede... Neskončne, poskočne besede... Migljajo jim pred zobmi kakor plamenčki sveč na lestencih. In vendar ima vsak od njih pod pudrom in pod svilo spravljene posebne besede, ki jih drugi ljudje ne slišijo. — Govorjenje je prevara. Svet je gluhi. Nobenega sporazumevanja ni med nami. — Naj podrobneje razložim, naj navedem še kaj primerov...?

MANUEL (*vzdigne roko*): Hvala! Nikar!

AGENT B: Lastna nadloga vam ne more pojasniti sveta. Božja resnica je nad osebno.

PEDRO: Z metafiziko ne pridemo do usode tiste stare žene, o kateri ste govorili. Ona je, preprosto rečeno, lačna. Tisti, ki vladata, so ji odzrli kruh.

GOYA (*mimo sogovornikov*): A ne vidiš, kako besede zakrivajo živalsko naravo človeka? Jaz sem jo narisal. Kozle z mitrami. Meeee! Meee! Osle z bireti. Ia! I-a! I-a! Opice z avbami. Njihove prave pomenke... Isidro! Še nekaj te bom vprašal... Kateri je moj drugi babbav?

Isidro pogleda v tla in počasi odkima.

GOYA: Ne veš?

ISIDRO: Pač! Vem!

GOYA: Zini!

Isidro vzdigne glavo, zastrmi se v gospodarja, potem prekriža lakti v znamenje križa.

GOYA: Tako je!

AGENT A: Ne brijte norcev iz teh reči!

GOYA: O smrti govorim! ... Isidro, tile črni gospodje so njeni hlapci in vendar jo slabo poznajo. Videli so jo na natezalnici in na grmadi, jaz sem jo videl sredi toplega, belega mesa ...

Goya se spravi pokonci. Prereže pramen nizkega sonca, nese senco pred sabo in pokrije z njo agenta B, ki je zalizan v sutano, ter poveša oči. Potlej Goya brez vsakršnega spakovanja vpraša —

GOYA: Ali ste velikokrat ljubili popoldne, ob lepem soncu?

Čista tišina. In nepredirna maska agenta B. Edinole poteze okoli ust se narahlo premikajo.

GOYA: Pa vi ...

Agent A, enako otrpel kot njegov tovariš.

GOYA In vi? ...

Manuel mežika, abotno se smehlja.

Pedrov togotni obraz. Po sredi čela mu je nabreknila žila.

In potem spet Goya sam.

GOYA: Sveta nebesa, tiste ure ...

Počasi se približujemo Ani. Iz polteme iz ozadja umazane oštarijske tapete, mimo zbledelih lesorezov, preidemo v čisto sončavo.

ANA: Kaj ...?

Od tega trenutka naprej je očitno, da Goya ne čuti več prisotnosti svojih obiskovalcev. V ostro osvetljenih očeh se pojavi davni prizor. Govori tiho in pretrgano.

GOYA: Spominjam se: takrat sem imel zaprte oči... Najbolj daleč so nemara trobente iz kasarne... kosec kleplje, tam nekje za drevesi je reka. Kakšno poletje!... Na dvorišču zvonklja vodnjak. Golobi se spreletavajo. Njihovo frfotanje gre srebrno prek mojih vek. Ženska se skobali čezme. Na stegnu začutim mokroto njenega mednožja. To je od mene. Slišim capljanje njenih hudičevo ozkih stopal. V križu čutim toploto in bolečino, ker sva se veliko ljubila. Cop! Cop! Cop!... Zasučem se in odprem oči. Velika flandrijska zavesa je med spalnico in alkovo, v kateri stoji zrcalo.

Za dva čisto kratka hipa: Isidro in Ana.

ANA (*Isidru, potihoma*): Tista...?

ISIDRO: Ja! Prasica!

Goya. Zares samo obraz.

GOYA: Počasen veter je gonil zaveso. Alkova je bila zalita s svetlobo. Ženska se je na široko ustopila in mi kazala vse, kar je pač imela pokazati. Sonce in luna! Sonce in golobi pred njim, in sence golobov na njeni koži, in tihe modre reke njenih žil na prsih in na trebuhu... In prav v tistem trenutku... No, kaj mislite, da je bilo...?

Stiri bele krinke v temle zaporedju: Pedro, Agent A, Manuel, agent B.

GOYA: Skoraj nič! — Privid. Občutek. — Naenkrat, medtem ko se je česala, mi je prišlo in me prerezalo... Zazdelo se mi je, da vidim skoznjo, v presvetljeni notranjosti pa je tičalo črno, tenko, strupeno jedrce: njena smrt. Ugledal sem tisto, kar ima priti. Skoz bleščanje sem videl zeleno sivo barvo razpadanja. Na obraz ji bo polegel pajčolan iz plesni. Nohti bojo odstopili. Meso se bo razcedilo. Vse, kar pač vemo o tej stvari, mi je prišlo pred oči. Groza...? — ne. Ne. Ne. In to je tisto, vidite!... Samo tenka struna brni. Zvon. Trobenta. Res so trobili v kasarni za reko... Ničesar ne bo. Nič. Dejal sem si: smrt je brez pomena. Dobro, že res... ampak, če je smrt brez pomena, je tudi ta trenutek brez pomena. Čez nekaj let bom imel le še spomin na nekaj vonjav, v koncih prstov okus kože, odmev hripavega glasu... (Od ljubezni, saj veste, marsikdo ohripi...) Kaj ostane...? Mogoče kakšna stvar. Predmeti. Morda celo moje slike — ker so predmeti. Vse drugo gre v nič, spomini pa so lažni kakor je lažno naše govorjenje...

Goya se obrne. Odhaja od nas in se ustavi ob oknu. Počasi gremo za njim. — Plahutajoče sence nevidnih golobov. — Potlej slišimo, kako zamrmra —

GOYA: In to žensko sem imel neizmerno rad! ...

Dolga tišina.

Pretrga jo Manuelov smeh.

Pogledamo.

Mesnat pavliha. Poigrava se z jedko bridkostjo, ko pravi —

MANUEL: No, za takšnole povestico sem se cijazil po pirenejskih klan-
cih! ... Hvala lepa!

PEDRO: Enako!

AGENT B: Nauk povestice: spolna združitev brez zakramenta in posve-
čujoče namere ustvariti novo življenje je greh in zato v sorodu
s smrtjo. — Nauk našega obiska: kjer nič ni, tudi bog nima moči.

AGENT A: Amen!

*Isidro se tisti hip sproži. Pograbi stol, ki mu je pri roki, in ga zavihti
predse. Počasi, z grozeče namrščenim obrazom obkroži agenta in Ma-
nuela in Pedra. Možje otrpnejo. Čutijo, da gre zares. Umikajo se proti
vratom. Drug za drugim kapljajo mimo Ane.*

Ana strmi v tla. Mrmra —

ANA: Dva črna možička,
dva bela prešička —
coper, coper kurji fuj —
v ris se postavi
in čevlje sezuj!

Isidro odloži stol. S koncem očesa pogleda Ano in ukrivi ustnice.

ISIDRO: Viš jo, mrho ... pa si tajila!

ANA: Moja stara mati je znala več čarovniških besed kot molitvic.

Goya se obrne

GOYA: So šli?

ISIDRO: Šli!

GOYA: Kako so me upehali, lumpi!

ISIDRO: Kdor se med otrobe pomeša, ga prašiči požro ...

Goya pride do mize. Dotakne se steklenice z vinom. Prav ponižno vpraša —

GOYA: Isidro, a ga lahko še en kozarec?

ISIDRO: Lahko! (Ani) Natoči!

Ana stopi bliže. Ko nataka, se ji roka trese. Nekaj vina steče čez rob kozarca.

GOYA: Te je strah, punčka?

ANA: Ja.

GOYA: Neumnost!

Ana molči.

GOYA: Strah ... Zaradi tistega, kar sem prejle pravil ...?

ANA: Ja.

Starec udari po mizi in na vso moč zakriči —

GOYA: Ne smeš se bati! Ti ne! Ne smeš! Prepovedujem ti! Slišiš?

Potlej stegne roke. Njegove dlani neznansko nežno oklenejo dekletova lica. Skloni se k njej in ji šepeta.

GOYA: Saj s tabo ne bo tako, verjemi! ... Moj mili, dobri, neumni otrok! ... Lagal sem ... Zaradi tistih črnih pajacev ... No, no, srčece moje. Ne bo tako ... Tako bo, kot si ti prej pravila ... Nikar se ne boj! Prosim te, bodi mirna! Poglej, kakšen dan se je napravil! Poglej!

Oddaljujemo se. Hkrati se oddaljuje tudi Goyevo šepetanje. Nazadnje: oblaki. Dolgo letijo nad nami.